

– EST. 1991 –

Batthyány Lajos

ALAPÍTVÁNY

Kovács Eszter:

Szabadság és engedelmesség Mary Astell politikai gondolkodásában

Batthyány Lajos Alapítvány Doktori Ösztöndíjprogram 2020/2021

BLA_katedra

Bevezetés

Mary Astell (1666–1731) írásait napjainkban két fő irányvonal mentén értelmezik: korai feministaként vagy – a kora újkorban ritka – női politikai gondolkodóként olvassák. Astell teológiai és etikai munkái az elmúlt évtizedben szintén a kutatás látószögébe kerültek, kegyességi művek szerzőjeként is újra felfedezték, egyre inkább gondolkodásának eredetiségét igazolták. A két értelmezői hagyomány – feminista-morális vagy politikai – ma már kevésbé különül el, mint a korábbi évtizedekben. A megközelítések metszéspontjában elhelyezkedő szöveg, amely egyszerre lehet a feminista gondolkodás és a kora újkori politikai gondolkodás történetének tárgya, a *Some Reflections upon Marriage* (első kiadás 1700, a továbbiakban *Reflections*). Jelen tanulmányom középpontjába ezt a szöveget és a szerző életében megjelent harmadik kiadásához írt Előszót (a kutatásban elterjedt nevén 1706 Preface, a továbbiakban Előszó) helyezem, és azt vizsgálom, hogyan próbálja összeegyeztetni Astell a társadalom nőtagjai számára a szabadság és engedelmesség ellentmondó fogalompárosát.

Mary Astellt valójában a *Reflections* modern kiadása után kezdték „az első angol feminista”-ként emlegetni.¹ Ez mindmáig elterjedt vélemény, amelyet alátámaszt Astellnek a nők ügye iránti elkötelezettsége, de a személyiségéről fennmaradt megemlékezések és merész stílusa is. Mindamellett gondolatai sok esetben nem felelnének meg a kortárs feminizmus elvárásainak, ami szakértői között is eltérő álláspontokhoz vezet. Saját kutatásaimban Astellt elsősorban nem a nők jogait követelő feministaként olvasom, hanem arra fordítom a figyelmemet, hogy – bár a nők szemszögéből vizsgálja – szabadságértelmezése filozófiatörténeti értelemben véve mennyire eredeti.

Astell személyiségéről és korabeli intellektuális szerepéről az elsődleges forrás George Ballard (1706–1755), aki *Memoirs of Several Ladies of Great Britain* című művében képzett, de meghökkentően szókimondó szerzőként mutatja be Astellt, aki kész volt vitába szállni legjelesebb férfi kortársaival.² Stílusát többen nem csupán egyenesnek, hanem egyenesen támadónak tartották, tudását azonban nem vonták kétségbe.³ Astell képzettségét részben egyházi szolgálatban álló nagybátyjának, részben patrónusi köreinek köszönhette,

¹ Bridget Hill (kiad.), *The First English Feminist: Reflections Upon Marriage and Other Writings by Mary Astell*, New York, St. Martin's Press, 1986. A kiadás fogadtatásáról lásd Patricia Springborg, „Introduction: Mary Astell's life”, in Mary Astell, *Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996 (Cambridge Texts in the History of Political Thought), xx.

² George Ballard, *Memoirs of Several Ladies of Great Britain*, Oxford, W. Jackson, 1752, p. 445–460.

³ Lásd Francis Atterbury, rochesteri püspök levelét George Smalridge, bristoli püspöknek. Idézi Springborg, „Introduction”, xiii-xiv.

legbefolyásosabb támogatója Lady Catherine Jones (1672–1740) volt. Tudását azonban komoly mértékben az általa hirdetett önjavítás, öncsiszolás (*self-improvement*) révén szerezte.

Astell nem csupán a kora újkori angol szellemi élet vonatkozásában, hanem eredeti gondolkodóként is olvasható, nemzetközi szinten egyre inkább az utóbbi megközelítés hódít teret. *The Christian Religion, As Profess'd by a Daughter Of the Church of England* (1705, a továbbiakban *Christian Religion*) című munkája például egyszerre válasz John Locke-nak és Lady Damaris Mashamnak, és önálló kegyességi-erkölcsfilozófiai munka.⁴

Mivel Astellről eddig magyarul nem jelent meg tudományos munka, tanulmányomban először áttekintést adok életművének feminista és politikai értelmezéséről. Röviden összefoglalom, illetve ütköztetem Patricia Springborg és Jacqueline Broad eltérő értelmezését Astell *Reflections* című értekezéséről és az ebben található Locke-hatásról vagy vitáról. Az áttekintés után saját elemzéseimben arra mutatok rá, hogy az időrendi olvasat a profemministának tekintett értekezés kísérőszövegeiben a politikum szerepének erősödését mutatja. Az első kiadás után hat évvel írt Előszó a házasság kérdését a racionalitás, a beleegyezés, a szabadság és engedelmesség elméleti síkjára helyezi, a társadalmi kérdést politikai és teológiai-etikai szempontból tekinti át: a teremtményi szabadsággal (*creaturely freedom*) rendelkező női nemet a társadalmi rend kényszeríti engedelmességre, amelyből a kiút a nők számára racionalitásuk.

Astell mint női filozófus és mint politikai gondolkodó

Habár Astell politikai írásai gyakran alkalmi szövegnek tűnnek, egyes eseményekre reagálnak (a *Reflections* kapcsán erre a kérdésre visszatérek), tehát a kora újkorban alkalmi gondolatok (*occasional thoughts*) néven ismert műfajhoz tartoznak, vizsgálataimat nem erre a történeti beágyazottságra, hanem az önálló gondolkodóra irányítom. Astellt – és tágabb értelemben véve kora újkori női szerzőt – teljes értékű politikai gondolkodónak nyilvánítani nem könnyű feladat, hiszen a nők megszólalási lehetőségei korlátozottak volt, társadalmi hatásuk még inkább. Sarah Hutton összegző megállapítása szerint a 17. századi női gondolkodók írásai „politikai tudatosságról” tanúskodnak, azonban nők ritkán kaphattak teret a tényleges társadalmi, politikai diskusszióban, vagyis csak szórványosan és kis mértékben járulhattak hozzá a politikaelmélet

⁴ Astellt rendszeralkotó morális gondolkodóként értelmezi Jacqueline Broad. Lásd *The Philosophy of Mary Astell: An Early Modern Theory of Virtue*, Oxford, Oxford University Press, 2015.

formálódásához.⁵ Hutton ennek ellenére Astell-t eredeti politikai gondolkodónak tekinti, aki a szabadság fogalmát a társadalmi szerződéselméletek és a házassági szerződés ütköztetésével vizsgálja, és reflektál arra, hogy Locke a házasságban fenntartja a nők alárendelt státuszát.⁶ Hutton – mint később látni fogjuk – Patricia Springborghoz, Astell politikai írásai kiadójához hasonlóan közelíti meg ezeket a szövegeket.

A feminista olvasat hagyománya és a politikai olvasat hagyománya a feszültségektől sem mentes, hiszen Astell saját korában a Whig-párt ellen foglalt állást, nem köztársaságpárti, hanem alkotmányos monarchista elveket vallott. Mély, átszellemült vallásossága szintén zavaróan hat mai liberális és feminista olvasói számára, így korunk szemében ellentmondásos személyiségnek tűnhet. Hogyan helyezze el a kutatás az egyszerre kegyességi és egyszerre profememinista szerzőt, aki a Tory-pártot támogatta, tehát egyszerre volt a restauráció és a nők ügyének híve? A feloldási kísérletek között megemlíthetjük Hutton érvelését: Astell, mint királypárti, a törvény uralmát (*the rule of law*) képviselte, női gondolkodóként azonban a nők alárendeltsége és alárendelődése ellen foglalt állást.⁷

Alice Sowaal hívja fel figyelmünket arra, hogy a *Reflections* több olyan gondolatot is kifejt, amely a kortárs feminizmus szemszögéből nem fogadható el (erre saját elemzéseimben visszatérek). Sowaal feloldási kísérlete Astell politikai írásainak keresztény hitével összeegyeztetett etikai olvasata. Sowaal a következő szintézist adja Astell szenvedélyelméletéről: az emberben a test irányította szenvedélyek (*body-derived passions*) és Istentől származó szenvedélyek (*God-derived passions*) munkálkodnak, az utóbbihoz tartozik a szeretet, a nagylelkűség és az engedelmisség.⁸ Ebben az értelemben a boldogság nem tartozhat a politikum szférájába, és nem is társadalmi kérdés, hiszen az egyénen belül valósulhat meg. Az engedelmisség önkéntes, amennyiben az egyén saját akaratából és saját belátása alapján engedelmes. Ne felejtjük el azonban, hogy az engedelmisség itt inkább vallási, mint politikai értelmet kap, viszont Astell társadalmi értelemben arra buzdítja a nőket, hogy csak olyasminek engedelmeskedjenek, ami racionális és elfogadható.

A nők ügye Astell gondolkodásában tehát a természeti törvény (*natural law*), engedelmisség (*obedience*) és alárendeltség (*submission, subjection*) fogalmaihoz társul. A *Serious Proposal to the Ladies* című írásában (első rész 1694, második rész 1697) a szokás

⁵ Sarah Hutton, "Women, Freedom and Equality", in Peter R. Anstey (ed.), *The Oxford Handbook of British Philosophy in the Seventeenth Century*, Oxford, Oxford University Press, 2013, p. 502–503.

⁶ Hutton, 2013, p. 512.

⁷ Hutton, 2013, p. 512–514.

⁸ Alice Sowaal, "Mary Astell on Liberty", in Jacqueline Broad and Karen Detlefsen (ed.), *Women and Liberty 1600-1800*, Oxford, Oxford University Press, 2017, p. 181–182.

(*custom*) uralma alól kívánja felszabadítani a nőket. Astell szerint a nők kötöttsége a szokás révén legalább annyira belső, mint külső. Bár a nők cselekvési tere szükségszerűen csekély, belső szabadságot (*inner freedom*) érhetnek el, amely a szabad cselekvés szükségszerű feltétele, megértésük tökéletesítése nélkül a nők hiába is kapnának nagyobb cselekvési teret. A külső szabadság társadalmi hiányát és a belső szabadság lehetőségét összevetve kézenfekvőnek tűnhet Isaiah Berlin kategóriáit alkalmazva vizsgálni Astell gondolatait, ez a kísérlet azonban nem egyértelmű, további kutatás szükséges ahhoz, hogy Berlin negatív és pozitív szabadság fogalma módszertani támpontot jelenthet-e Astell elemzéséhez.

A politikum erősödése Astell írásaiban egyértelmű, ami szintén lehetővé teszi, hogy politikai gondolkodóként olvassuk. A *Reflections* 1700-ban egy esszé a nők ügyéről, az 1706-os kiadáshoz írt Előszó azonban egy politikai *addendum*. Már a szöveg első kiadása is lehetővé tesz egy célzottan politikai olvasatot is, Locke és a voluntarizmus ellenében. Ezt a megközelítést választja a szöveg kiadója, Patricia Springborg, aki az értekezést a Locke körüli vitában helyezi el, és a szabadság, tulajdon, természetjog (*natural right*), önmagunk védelme, megtartása (*self-preservation*) fogalmak szövegbeli szerepét is ekképp értelmezi.

Springborg értelmezését a szerződés (*contract*) és a beleegyezés (*consent*) fogalompárosra építi, és azt vezeti le, hogy Astell ezeket a fogalmakat a politikai közösség egésze helyett a házasságra vetíti, a házasságon belül vizsgálja. Mint Springborg rámutat, Astell nem e téren bizonyítja eredetiségét: több gondolatot is Sir Robert Filmer *In Praise of a Vertuous Wife* című szövegéből merít, többek között azt, hogy ha nem létezik feltétel nélküli szabadság, akkor nem létezhet feltétel nélküli engedelmesség sem.⁹

Springborg olvasata azon alapul, hogy Astell nem felelteti meg egymásnak a társadalmi szerződést és a házassági szerződést, ezzel pedig elutasítja a beleegyezésen alapuló engedelmesség (*passive obedience*) locke-i elvét. Értelmezése szerint a *Reflections* nem annyira a házasság ellen, mintsem a társadalmi szerződésből következő voluntarista álláspont ellen irányul, így anti-kontraktualista röpiratként is értelmezhető.¹⁰ Astell szabadságértelmezését azonban másképp is meg lehet közelíteni még e szövegen belül is. Alice Sowaal etikai szempontból arra mutat rá, hogy Astell a belső szabadságot méltatja, ami az ártalmas szenvedélyek hatalmától való mentességet jelent, ehhez pedig nem kell szembeállni a külső

⁹ Springborg, „Note on the text”, in Astell, *Political Writings*, p. 4–5. Filmer kéziratban maradt írásáról és az utókor félrevezető olvasatáról lásd Rigó Balázs, *Sir Robert Filmer és a patriarchális államelmélet: Érzelmek, család és a hatalom legitimációja a kora újkorban* (PhD Értekezés), Budapest, 2020, 45–46.

¹⁰ Springborg, „Introduction”, xxiv-xxv, xxvii-xxviii.

kényszerrel.¹¹ Jacqueline Broad ettől is eltérő értelmezést ad a szövegről, amelyre saját olvasatom felvázolása előtt visszatérek.

A házasságról írott értekezés előtt

Astell korai írásai, nevezetesen a *Serious Proposal* megalapozzák a házassággal és a nők helyzetével kapcsolatban később kifejtett nézeteket. Astell egy olyan társadalmi programot hirdet meg, amelynek kezdettől fogva alappillére a nők racionalitásának (*rationality*) és tökéletesedésének (*perfectibility*) gondolata. A *Serious Proposal* első részében jelenti ki: „Mivel Isten a nőket a férfiakhoz hasonlóan értelmes lélekkel áldotta meg, miért tiltanánk meg nekik, hogy ezt tökéletesítsék?” (*Serious Proposal*, I, p. 53)¹² Bár az öncsiszolás mindkét nem számára adott, a szokás a nők számára megnehezíti ezt a feladatot. A szokás Astell számára már ebben a korai szövegben negatív töltetű fogalom, amely a változatlan és változhatatlan társadalmi szerepekre utal. A szokások követése a nőknél a gondolkodást, elmélkedést pótolja, ami különösen vakon vezetheti őket akkor, ha neveltetésük során nem kaptak intellektuális képzést, és nem mérik fel, mit követnek: “Ekképp a tudatlanság és a szűklátókörű nevelés a bűnt és az utánzást alapozza meg, a szokás pedig ennek további tápot ad.” (*Serious Proposal*, I, p. 30)

A szokás mások, illetve a bevett viselkedésformák követése, ami nem csupán jellemzi a nőket, hanem a társadalmi hierarchia is ezt hagyja jóvá. Astell ebben a korai szövegben a szabadság szót még a *Christian Religion* egy évtizeddel később született koncepciójától eltérő módon használja: a téves mintáktól, divatos de üres viselkedéstől való távolmaradást, függetlenedést érti alatta. Azonban hangsúlyoznunk kell, hogy Astell etikai gondolataiban sem ekkor, sem később nincs helye a szabad viselkedésnek, ez pedig a választásról és a házasságon belüli szerepviszonyokról vallott gondolataiban is megmutatkozik. Azonban már a korai pályaszakaszban kijelenti, hogy az értelemnek (*reason*) felül kell vizsgálnia a szokást, hiszen a szokás önkényesen rögzült, míg az értelem racionálisan ítél.

Astell „javaslata”, amelyre a címben is utal, az, hogy alapítsanak egy női intellektuális közösséget (*retirement*) azok számára, akik a visszavonultságban szeretnék a morális és intellektuális önképzésnek szentelni magukat. Ennek célja, hogy megszabaduljanak a külső zavaró hatásoktól, a világi élet romlottságától. Astell határozottan a “földi élvezetek” ellen

¹¹ Sowaal, 2017, p. 180.

¹² Mary Astell, *A Serious Proposal to the Ladies for the Advancement of their True and Greatest Interest, by a Lover of her Sex* (1694), London, R. Wilkin, 1696. A tanulmányban minden idézet a saját fordításomban szerepel.

foglal állást (*Serious Proposal*, I, p. 87), a visszavonult intellektuális közösséget pedig azoknak javasolja, akik nem hajlanak a házasságra, vagy még képezni szeretnék magukat, mielőtt férjet választanak. Astell meggyőződése, hogy a nőknek nem szabad szexuális, sőt érzelmi tapasztalatot sem szerezniük a házasságuk előtt, még az udvarlással szemben is szigorú álláspontot képvisel: „A szerénység azt követeli meg, hogy egy nő ne szeressen a házassága előtt, csupán válassza ki azt a férfit, akit attól fogva majd szerethet.” (*Serious Proposal*, I, p. 99) Astell ezzel egyidőben a házasság mellett vagy azzal szemben alternatívát próbál ajánlani a szabadságukat kereső fiatal nők számára.

Astell már 1694-ben úgy foglal állást, hogy a nők szellemi képességei csupán előnytelen neveltetésük miatt csekélyebbek. Ugyanakkor saját nemével szemben is erősen kritikus, úgy gondolja, hogy a változásnak a nőktől kellene elindulnia. A *Serious Proposal* első részének végén elítélően nyilatkozik a férfi-női kapcsolatok kétirányú hibáiról: a hiúság senkit nem tesz jó feleséggé, de jó férjjé sem. A könnyed és a vallással nem törődő nők ugyan „szabadságot kapnak a világ forgatagában” „ám saját alantas vonzalmaik szármalmas rabjai”. (*Serious Proposal*, I, p. 115) A látszólagos szabadság és a tényleges szolgaság szembenállása Astell későbbi írásainak is fontos elképzelése.

„Néhány gondolat” a házasságról: pamflet vagy politikai értekezés?

A *Reflections* legtöbb figyelmet keltő, számos esetben idézett kérdése, hogy ha a szabadság emberi jog, akkor hogyan lehetne természetes a nők alárendeltsége. Ez a kérdés a szöveg központi helyén kerül elő, azonban szinte közhellyé vált Astell kapcsán idézni. A kérdést lehet egyszerűen feminista megnyilatkozásként olvasni, de a részlet valójában közvetlenül Locke szabadságértelmezésére és szolgaság-meghatározására reflektál (az idézetben Astell által kiemelve).

Ha minden ember szabadnak született, akkor hogyan lehetséges, hogy minden nő szolgáljon? Hiszen ez a sorsuk, ha az állhatatlan, bizonytalan, ismeretlen és önkényes hatalomnak való alávetettség a szolgaság teljes állapota! És ha a szabadság lényege, mint ahogy azt uraink mondják, hogy változhatatlan szabály szerint élhetünk. (*Reflections*, p. 18–19)¹³

¹³ A kiemelés szó szerint Locke-tól ered, forrása a *Második értekezés a polgári kormányzatról*, 4. fejezet, § 22. Lásd John Locke, *Two Treatises of Government*, ed. by Peter Laslett, Cambridge, Cambridge University Press, 1960 (Cambridge Texts in the History of Political Thought), p. 293–294.

Astell kutatói eltérő módon értelmezték a központi szöveghelyen található Locke referenciát. Patricia Springborg a beleegyezést és passzív engedelmességet érintő gondolatokra fordítja figyelmét, és a házasságot leginkább példának, analógiának tekinti, Jacqueline Broad viszont úgy gondolja, hogy Astell a házasságot ténylegesen szolgaságnak (*slavery*) tekinti a nők számára, a szolgasorba kerülést (*enslavement*) Locke alapján definiálva. Springborg Astell gondolatait Locke-kritikaként olvassa, Broad azonban azzal érvel, hogy Astell nem bírálja, hanem felhasználja Locke-ot, és nem csak az idézett szavakban, hanem Locke *Thoughts concerning Education* (1693) című művén keresztül is, jóllehet ez utóbbi hatás nem szövegszerűen igazolható. Broad és Springborg olvasata határozottan eltér a házasság megítélésének kérdésében: Springborg szerint Astell magát az intézményt nem támadja, hanem elméleti fogódzóként használja. Broad szerint Astell kétségbe vonja a házasság helyes voltát, és arra biztatja a tehetséges és intellektuálisan elhivatott fiatal nőket, hogy ne menjenek férjhez.¹⁴

Springborg nem kifejezetten feminista kontextusba helyezi Astell írását, hanem korának politikai vitái között vizsgálja. Astell ekképp a kontraktualizmus és a patriarchalizmus korai bírálói közé tartozik, tehát szembe megy Hobbes-szal, Locke-kal és Filmerrel is. Springborg szerint Astell e téren még más korai bírálatokat is megelőz, például Charles Leslie *New Association* című munkájának második részét (1703). Springborg szerint Astell Locke-kritikája egy ellentmondás fellelésén alapul: Locke szabadságot kíván biztosítani az állam polgárainak, azonban a házasságban fenntartja az alárendelt viszonyt. Arra azonban Springborg is rámutat, hogy Astell teológiai írásaiban a szabadságnak vallási és nem politikai értelmet ad,¹⁵ ezt az ellentmondást pedig nem próbálja feloldani.

Broad kiemeli, hogy Astell szolgaság-meghatározása Locke-tól ered, azonban tőle eltérően a nők helyzetére és a házasságra alkalmazza. A bizonytalanság és a védtelenség a szolgaság megkülönböztető jegyei, ez határozza meg az önkényes úrnak kiszolgáltatott személy életét. Broad a korabeli nőtörténet elemeit felidézve hangsúlyozza, hogy ez jellemezte a korszakban a házasságban élő nők helyzetét, tehát Astell gondolatait a feminista fejlődés jegyében értékeli, ebben tekinti határkőnek, lévén Astell a visszaélés kockázatát és az ezzel szembeni védtelenséget emeli ki.¹⁶

¹⁴ Jacqueline Broad, "Mary Astell on Marriage and Lockean Slavery", *History of Political Thought*, 35 (2014/4), p. 719–720.

¹⁵ Patricia Springborg, *Mary Astell: Theorist of Freedom from Dominion*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, p. 113–115.

¹⁶ Broad, 2014, p. 727, 730–733.

Saját olvasatomban nem célom, hogy Springborg vagy Broad értelmezése mellett vagy ellen foglaljak állást. Mindkét kutató alátámasztja saját interpretációját, az egyik a szerződéselméletekre, a másik a feminista vonulatra koncentrál. Elemzéseimben a házasság mint a hatalmi viszonyok leképeződése kérdésre fordítom figyelmemet, illetve az engedelmség és szabadság fogalmainak együttes mozgására. Mint arra rámutatok, Astell számára a szabadság a társadalmi viszonyok között a nők számára nem eleve adott, azonban egy racionális, intellektuális és részben hitbeli úton elérhető.

A szövegben fellelhető és az értelmezőt is zavarba hozó ellentmondás a következőből adódik: egyetlen racionális lény sem egyezhet bele önként a szolgaságba – a gondolat szintén Locke-ra megy vissza – ezért a szolgasorba kerülés mögött kényszer vagy megtévesztés áll. Ennek ellenére a nők önként választják az alárendelt szerepet, amikor férjhez mennek, legalábbis a kora újkori Anglia viszonyai között, hiszen engedelmséggel tartoznak a férjüknek. Mindamellett Astell a szöveg legelején hangsúlyozza, hogy a keresztény házasság az egyetlen helyes és tisztességes mód az emberi nem fenntartására. (*Reflections*, p. 36)¹⁷ Érdeemes hozzátennünk, hogy Locke a házasságról való gondolatait az *Értekezés a polgári kormányzatról* más helyén szerepelteti, mint a szolgaság elemzését (a házasságról lásd *Második értekezés*, 7. fejezet. § 77–81),¹⁸ és ezekre Astell célzottan nem utal. Locke nézetei a házasságról viszonylag modernnek, bár nézeteltérés esetén a döntés jogát a férjre ruházza, akit a házaspár vezetőjének, pillérjének tart. Astell kritikája arról, hogy a házasság a szolgasággal egyenértékűvé válhat, nem irányulhat direkt módon Locke ellen, hiszen ez a társadalmi probléma Locke elméletéből nem következik.

Nézzük először a *Reflections* megírásának közvetlen kiváltó okát. Az értekezés alcíme szerint ezek a gondolatok Mazarine herceg és hercegné esete kapcsán merültek fel (*Occasion'd by the Duke and Duchesse of Mazarine's Case, Which is also considered*). A hercegné emlékiratai 1675-ben jelentek meg franciául, 1676-ban angol fordításban,¹⁹ és rövid ideig ugyan, de nagy figyelmet kaptak. 1700-ban azonban ez a történet már nem bírt az újdonság erejével. Astell figyelmét valószínűleg az egykori hercegné 1699-ben bekövetkezett halála hívta fel újra emlékirataira.

¹⁷ *Some Reflections upon Marriage, Occasion'd by the Duke and Duchess of Mazarine's Case; Which is also considered* (1700), in Mary Astell, *Political Writings*, ed. by Patricia Springborg, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 32–80.

¹⁸ Locke, *Two Treatises*, p. 318–331.

¹⁹ *The Memoirs of the Dutchess Mazarine. Written in French by her Own Hand and done into English by P. Porter, Esq.*, London, 1676.

Astell írásának célkitűzése a szöveg bevezetése szerint igen szerény: „Úgy gondoltam, hogy nem vesztegetek el egy délutánt, ha néhány olyan gondolatnak áldozom, amelyre ez [a Mazarine-válás] adott alkalmat”. (*Reflections*, p. 32) Hortense Mancini (1646–1699) Angliába menekülése után emlékirataiban adta közre magánál jóval idősebb és pszichés betegségekkel küzdő férje kegyetlen és perverz viselkedésének részleteit. Astell azonban távolról sem ezek iránt a részletek iránt érdeklődik. Az eset kiindulópontként szolgál ahhoz, hogy a nők szenvedésén elmélkedjen, ha azok boldogtalan vagy igazságtalan házasságban élnek, azonban a világi életet, a szórakozást, és – diszkréten megfogalmazva – a szeretőket a legkevésbé sem tartja a boldogtalanság ellenszerének. A konkrét esetben sem a férj, sem a feleség pártjára nem kíván állni: „Nem kell Monsieur Mazarine-t igazolnunk, ám hitvesét, Madame Mazarine-t sem kell felmentenünk.” (*Reflections*, p. 33) Astell azt is hozzáteszi, hogy egy félresikerült házasság “olyan nyomorúság, amelyről nem lehet másnak elképzelése, mint annak, aki átélte”. (*Reflections*, p. 34)

Az elhíresült válóper azonban nem az egyetlen referencia, a jelöletlen utalások ennél bizonyára szélesebb kört ölelnek fel. Jacqueline Broad említi például John Print prédikátor *The Bride-Womans [sic] Counsellor* (1699) című írását. Sprint teljes körű engedelmességet vár el a nőktől, és még a szabad gondolatok jogát is elvitatja tőlük, amennyiben azok ellentmondának a férj nézeteinek.²⁰ Tagadja, hogy a nők racionálisan képesek gondolkodni, és arra figyelmeztet, hogy a gondolkodás és érvelés felboríthatná a házasság egyensúlyát és békéjét. Érvei, amelyek bizonyára nem voltak egyedülállóak saját korábban, Astell támadását vívják ki.

A *Reflections* első gondolatmenete a következő kérdéseket járja körül: milyen kiutat találhat egy nő egy boldogtalan házasság gyötrelmei elől, és – általánosságban – milyen módon emelkedhet ki ebből morális értelemben. Astell a szórakozást elhibázott menekülési kísérletnek minősíti:

Az a nő, aki a hitvesi élet gondjai elől az udvar mulatságaiban, szerencsejátékban, udvarlóiban, vidéki mulatozásban, más különös kalandokban, s a férfi-női társaság kínálta szórakozásokban keres vigaszt, betapaszthatja ugyan a sebet, de soha nem gyógyítja meg. (*Reflections*, p. 34)

Azonban Astell nem általános egyedüllétet hirdet, hiszen a házasság „az emberiség fennmaradásának egyetlen tiszteletreméltó módja”, „a házasság keresztény intézménye szükséges a hitvesi nyugalomhoz és megelégedéshez, valamint a gyermekek neveléséhez”.

²⁰ Broad, 2014, p. 724–725.

(*Reflections*, p. 36–37) Astell elmarasztalja azokat a szerzőket, akik a szatíra puszta öröméért támadják a házasság intézményét.

Ha boldog házasság nem volna lehetséges, megállnák helyüket a házasság elleni érvek, de mivel a boldog házasság nemcsak, hogy lehetséges, hanem még igen valószínű is, feltéve, hogy hozzáértőn viszonyulunk hozzá, bölcs emberek és keresztények módjára cselekszünk, és illően viseljük magunkat, mindabban, amit a házasság ellen mondhatunk, pusztán saját elménk hitetlensége és léhasága mutatkozik meg. (*Reflections*, p. 36)

Astell azonban a szöveg további fejtegetéseiben két döntésről is beszél, ez alapján pedig a házasság korántsem egyértelműen pozitív választás a nők számára, és az általa ígért boldogság sokkal kisebb esélyű, mint ahogy azt a felvezetésből gondolhatnánk.

A következő gondolatsort Astell a házasságban létező hierarchiának és hatalmi viszonyoknak szenteli. Irónia és komolyság keveredik egyes fejtegetésekben, éppen az alávetettség és az engedelmisség kérdése kapcsán. Astell szerint a házasságban a nő teljes alárendeltsége ellenmondásokkal teli elképzelés, amelyet a gyakorlatnak nem szabadna követnie. A női-férfi viszony hibái a két nem eltérő, sőt, egyenlőtlen neveltetéséből adódnak. Astell nem csupán a nők képzésének javítását sürgeti, hanem morális megerősítésüket is, habár nyíltan nem próbálja cáfolni a férfiak tudásának előnyeit.

A további fejtegetések célja a félresikerült, elhibázott és boldogtalan frigyek társadalmi valóságának vizsgálata: „Ám, ha a házasság ily áldott állapot, hogy lehet az – kérdezhetik majd – hogy annyira ritka a boldog házasság?” (*Reflections*, p. 38) Astell egyenként tekinti át a választás elhibázott indokait, melyek között szerepel a vagyon, a szépség vagy a szellemesség hiú csodálata. A szerelem egyes formáit pusztán étvágnak tekinti, amelyet el kell kerülni a megfontolt döntés meghozatalához. Burkoltan ugyan, de világossá teszi, hogy a szexuális vágy követése nem a leendő házastárs kiválasztásának átgondolt módja, és a tartós boldogságot nem is alapozhatja meg.

Astell szerint egy nőnek még akkor is erényesnek kell maradnia, ha boldogtalan házasságot kötött, hiszen az erény ilyen helyzetben még nagyobb érdem: „Hiszen ekkor a férj bűnei alkalmat adnak a feleség erényeire, és az, hogy férje elhanyagolja, több jót tesz vele, mint kedvessége tenne.” (*Reflections*, p. 40) A szenvedés szelíd elviselése általi morális felemelkedés azonban aligha az a példa, amelyet sokan követnének. Astell ironikus, helyenként maróan gúnyos a nők erényeivel kapcsolatban, és a férfiak engedelkenységét sem méltatja, ha a nők jellemhibáiról van szó: „Ám bocsánatot kell kérnem, ha nem érhetek fel ily magasba, és

nem dicsérhetem azzal a nőket, hogy semmiféle hibájuk nincsen, ami csupán álnok módja lenne annak, hogy hibáikat fenntartsam és növeljem.” (*Reflections*, p. 44) A nők morális megjavítása így tehát csakis nemük szigorú megítélése útján lehetséges.

Ki kell emelnünk, hogy a racionalitás és az engedelmesség, az engedelmeskedésbe való beletörődés együttes elvárása egyfajta feszültséget kelt a mai olvasóban, Astell azonban úgy mozgatja együtt e két feltételt, mintha nem látna köztük ellentmondást, ez azonban csak látszólagos.

A politikai hatalom és a házasság hatalmi viszonyai közötti ironikus párhuzam a szöveg fejtegetéseinek első vonulata után jelenik meg. Astell kiemeli, hogy az utóbbit ritkán kifogásolják: „bármennyire is nemtetszést kelt az önkényes hatalom, ha a trónon ül, még Milton sem kiáltana a szegény szolgáskorban élő nők szabadságáért, vagy követelné számukra, hogy jogszerűen álljanak ellen a privát zsarnokságnak.” (*Reflections*, p. 46–47) A férj hatalma egyszerre hasonlít a politikai hatalomra, és egyszerre különbözik attól, az ellenállás jogát a házasságban azonban nem rögzítették.

Astell szerint a férfiak legfőbb hibái a gög, a kellemetlen vérmérséklet, valamint a „dölyfös, uralkodó és öntelt jellem”. (*Reflections*, p. 48) Ha valaki jó házastársat akar választani, akkor a szeretetet, a tisztességet és a megbecsülést kell keresnie. Astell e ponton a nő engedelmességének kritériumává azt teszi, hogy szereti és tiszteli a férjét, s nem annak hatalma vagy előre elrendelt hierarchia kényszeríti engedelmességre: „S ha egy nő sem szeretni, sem tisztelni nem tud, rosszul teszi, ha engedelmességet fogad, hiszen minden bizonnyal csak kicsavart szabályhoz igazíthatja tetteit.” (*Reflections*, p. 50) Maga a kifejezés (*crooked rule*) fordított Locke-parafrazisnak tekinthető, aki a szabadság feltételének az egyenes és állandó szabály szerint élt életet tekinti (*a standing rule*). Astell arra is kitér, hogy a házasságoknak stabil megértéssel és erényes elmével kell rendelkezniük, jó keresztényeknek lenniük, megfelelő vérmérséklettel, ha harmóniában akarnak együtt élni. (*Reflections*, p. 53)

Astell szerint a nők két ponton dönthetnek saját sorsuk, így saját szabadságuk felett. Eldönthetik, hogy férjhez kívánnak-e menni, vagy egyedül akarnak élni és – ha férjhez akarnak menni – megfelelően kell férjet választaniuk. Ha azonban egy boldogtalan házasság már megkötött, a tiltakozás és a lázadás aligha lehetséges.

Astell kiemeli, hogy a nők kiszolgáltatottak a házasságban: „Így a nő biztonsága valójában nem más, mint a férfi becsülete és jó természete, és ez olyan biztosíték, amelyre napjainkban egyetlen bölcs ember sem hagyatkozna.” (*Reflections*, p. 51) A változást csak az biztosíthatná, ha mindkét nem morálisan javítaná magát. A nők számára a kiszolgáltatottság a legnagyobb kockázat, amellyel a házasság előtt számolniuk kell, hiszen alig van más

választásuk, mint sorsuk elviselése, ha egyszer már elfogadták a házasságban uralkodó hierarchiát.²¹

Astell mindamellett nem mondja, hogy a házaspárok legyenek teljesen egyenrangúak, a férfi mérsékelt hatalmáról beszél, hiszen az engedelmisség csak akkor racionális, ha a hatalom elfogadható mértékű és természetű. Ezzel egyben a legitim hatalom és a jogos tekintély kérdéséhez ér. Ez esetben a szabadságot a hatalom/tekintély, rend és engedelmisség viszonyrendszerében határozza meg:

s bár a világ rendje azt követeli, hogy egyesek másokkal szemben kifelé engedelmesnek és tiszteletteljesnek mutatkozzanak, az elme szabad marad, az értelmén kívül semmi más nem kötelezi, azt pedig nem vezeti a leginkább abszolút hatalmú zsarnok sem”. (*Reflections*, p. 56)

Astell gondolkodásában a hatalom, a társadalmi és politikai rend szemben áll a racionális lények belső egyenlőségével és harmóniájával, a társadalomban egymás mellett él az engedelmisség szükségszerűsége és a személyek egyéni méltósága.

Astell szigorú szexuális erkölcsöt hirdet a házasság előtt, és a férjes asszonyok számára is. A nőknek gyanakvással kell fogadniuk az udvarlást. Az intimitás (*intimacy*) Astell írásaiban valójában a szexualitás megfelelője, és – még ha érzelmekkel telítettnek látszik is – erkölcsi értelemben véve veszély. Astell a szexualitás kísértését „az imádott véték”-ként nevezi meg (*the beloved Fault*) (*Reflections*, p. 71), és azt tanácsolja a nőknek, hogy kerüljék el vagy győzzék le ezt a kísértést, és ügyeljenek jó hírűkre. A szabadság Astell értelmezésében nem jelent semmiféle érzelmi vagy szexuális választást, hanem az elme szabadságáról van szó, amelynek teljesen tiszta morállal kell társulnia, így ellensúlyozhatja a társadalmi viszonyok közötti korlátozottságot.

Hogy sorba vegyük ezt az ügyet, ha a nők megfelelő elveket követnének, s a világ ismeretére tanították volna őket, és főképp a férfiak irántuk való igaz érzéseinek ismeretére, s a csapdák felismerésére, melyeket annyi arannyal vonnak be [...] akkor szerényebben mennének férjhez, és jobban viselkednének férjes státuszukban, mint ahogy – mint egyesek mondják – teszik. (*Reflections*, p. 74)

²¹ Astell nem utal arra, és nem is veszi számításba, hogy saját korában Skóciában viszonylag egyszerűen el lehetett válni. Az érdekes adalékért Schöpflin Györgynek tartozom köszönettel.

Astell nagyon határozott álláspontra jut a házassággal kapcsolatban: egy nő „vagy soha ne egyezzen bele a feleség sorsába, vagy legyen jó feleség, ha beleegyeznek”. (*Reflections*, p. 75) A fennálló társadalmi rendet tehát Astell nem kívánja felborítani. Az intellektuális szabadságot biztosíthatja az, ha egy nő hajadon marad, ám ha férjhez ment, akkor lojális és hűséges hitvesnek kell lennie. A férjhez menés választása tehát szabad, de ha a házasság megkötetett, akkor a nőnek el kell fogadni az erre vonatkozó szokást és szabályt. Astell tehát bírálja a rendet, de nem forgatja fel, amit szigorú bírálattal illetett.

A házasság egyben ürügy arra, hogy Astell a hatalmi hierarchiáról gondolkodjon, ami előrevetíti a hat évvel később íródott Előszót. Astell mindenben a tudatos és saját elhatározáson alapuló engedelmesség híve:

Elöljáróink nem jól értelmezik saját érdeküket, amikor alattvalóik szeme világát akarják kioltani, hogy ezzel engedelmességre bírják őket. Vak engedelmisséggel egy értelmes teremtmény soha nem adózik, és értelmes teremtmény nem is fogadhatja el, hogy vakon engedelmeskedjenek neki, ha megérti ennek természetét. (*Reflections*, p. 75)

Astell számára a hierarchia és a társadalmi rend alapja a szabad cselekvés, a szabad választás és a racionalitás. Legutolsó érve a *Reflections* első kiadásában teológiai, és azt a szabadságkonceptiót vetíti előre, amelyet öt évvel később a *Christian Religion* című művében dolgoz ki: Isten tévedhetetlen, parancsai így nem felülírhatók, míg az emberi rendelkezések esendők és gyakran tévesek, ám az értelem és a hit az emberi teremtményeket is vezetheti döntéseikben, akik ebben az értelemben lehetnek szabadok.

Az 1706-os Előszó: a női sors és a politikum

A *Reflections* 1706-os kiadásához írt Előszóban Astell provokatív felütéssel tiltakozik a művét ért támadások ellen. Azt, hogy a szöveg szerzője nő, ironikus éllel és színlelt naivitással ismeri be. Hat évvel az első kiadás után még felkészültebben tekinti át, hogy a nők alárendeltségének és alsóbbrendű helyzetének gondolatát alátámaszthatja-e a természeti törvény, az isteni törvény vagy egyszerűen „a dolgok értelme” (*the reason of things*). Mindhárom esetben nemleges választ ad.

A vita első pontja maga az a kérdés, hogyan vehette egy nő a bátorságot egy olyan értekezés megírására, mint a *Reflections*. Astell ezúttal már nem az erkölcs és a nők sorsának

keretein belül közelíti meg a kérdést, hanem a korabeli politikai szövegek érveit és szókészletéhez nyúl:

Bárhogy is legyen, általánosan elterjedt az a vélemény, hogy egy férfiban több óvatosság és több jó modor lett volna, minthogy efféle nem helyénvaló igazságokat jelentessen meg, és nem leplezte volna le neme uralmának titkait [*arcana imperii*]. Így hát [a szerző] alázatosan beismeri, hogy e mű terve és kivitelezése, melyet sajnos azzal vádolnak, hogy oly romboló hatása a kormányzatra nézve, e szót a férfiak vezetésére értve, teljes egészében az ő munkája. (Preface, p. 8)²²

Astell azonban ebben a radikális hangnemű függelékben is kiemeli, hogy nem állt szándékában a férfiak tekintélyét aláásni, és arra buzdította a nőket, hogy legyenek hűségesek és engedelmesek, ha már férjet választottak. Azonban az irónia már az első kijelentésben tetten érhető. Astell látszólagos naivitással jelenti ki, hogy a szerző „nem volt tudatában a női nem természettől adott alsóbbrendűségének, amelyet uraink alapvető és önmagától értetődő igazságként tárnak elénk”. (Preface, p. 9) A későbbiekben sem habozik ironikus, polemikus vagy provokatív kijelentéseket tenni: ha azok, akik a férfiak felsőbbrendűségének gondolatát támogatják, „azt értik ez alatt, hogy egyes férfiak különbek egyes nőknél, akkor semmi újat nem fedeztek fel, hiszen elég a másik oldalról nézni e kérdést, és láthatjuk, hogy egyes nők különbek egyes férfiaknál”. (Preface, p. 9–10)

Az Előszó nem csupán megismétli, hanem meg is erősíti a hat évvel korábbi értekezés egyes gondolatait. Astell kijelenti, hogy a nők alárendeltsége pusztán szokásjog (*customary law*), a társadalmi rend egyik igazságtalan hagyománya: „Azt, hogy a világ szokásai a nőt általában véve az alávetettség állapotába rendelték, nem tagadjuk, ám a jogot csakúgy nem lehet a ténnyel igazolni, mint ahogy a bűnt sem menti fel gyakorisága.” (Preface, p. 10)

Az Előszó igen komoly felkészültségről árulkodó gondolataiban Astell teológiai érveket állít szembe a nők alárendeltségével: racionális teremtményt szellemi értelemben nem vethetünk alá egy másik teremtménynek. A férfiak nem uralhatják a nőket, hiszen „Isten mindent a maga számára teremtett, és egy értelmes elme túl nemes létező ahhoz, hogy egy teremtmény kényére és szolgálatára legyen”. (Preface p. 11) Astell itt azt a racionalitás-elméletet viszi tovább, amelyet egy évvel korábban a *Christian Religion* című művében dolgozott ki. Nem csupán a férfi-női hierarchiát kérdőjelezi meg, hanem a teremtmények egymásnak való vagy egymás közötti alárendeltségét is. Az, hogy egyik nem sem lehet a

²² Az oldalszámok szintén a modern kiadásra vonatkoznak: Mary Astell, Preface, in *Some Reflections upon Marriage*, harmadik kiadás, London, R. Wilkin, 1706, in Astell, *Political Writings*, 1996, p. 7–31.

másiknak alárendelve, az isteni attribútumok és a teremtményi jellemzők különbségéből következik. Astell a következőképp érvel: „A két nem közötti kapcsolat kölcsönös, egymásra vannak utalva, és mindkét nem teljes mértékben Istentől, és kizárólag Istentől függ, ami – mint beláthatjuk – nem lehet érv egyik nem alsóbbrendűsége mellett sem.” (Preface, p. 13) Teremtményi értelem nem lehet másik teremtmény értelmének alárendelve: Astell a Teremtő és teremtményei között gondolkodik eleve és mindenkorra adott különbségben. A szöveg ezután a metafizikától visszakanyarodik a társadalmi-politikai hierarchiához.

Az Előszó kulcskérdése, hogy a politikai hatalom és a házastársi tekintély megmagyarázható-e egymásból. Astell a politikai változás analógiájával mutat rá arra, hogy a hatalmi viszonyok a magánéleti kapcsolatokban is megkérdőjelezhetők, ezek után pedig a házastársi tekintélyt visszavezeti a politikai viszonyokra:

S ha az abszolút egyeduralom nem szükséges az államban, miért lenne az a családban? Vagy ha a családban az, akkor miért ne lenne szükséges az államban? Hiszen egyetlen okot sem lehet alkalmazni az egyikre, amely ne lenne érvényes a másakra is.” (Preface, p. 17)

Az önkényes szokások megkérdőjelezéséből következik a hatalom általános értelemben vett kritikus szemlélete: „Mert, ha az önkényes hatalom önmagában véve rossz, és nem helyénvaló módja racionális és szabad cselekvők irányításának, akkor sehol nem szabadna gyakorolni.” (Preface, p. 17) Az önkényességet Astell az értelemmel állítja szembe, az emberi racionalitás nemcsak morális gondolkodásában kulcsfontosságú fogalom, hanem egyben politikai érv is.

Az Előszóban Astell megvizsgál olyan elképzeléseket is, melyeket a dominánsan férfiak által felállított politikaelmélet ellentmondásainak tekint. Részletesen kitér továbbá a kérdés bibliai hátterére, különösképp arra a kérdésre, hogy a Szentírás alátámaszthatja-e a férfiak felsőbbrendűségének gondolatát. Astell szerint, habár egyes szöveghelyek lehetővé tesznek egy ilyen olvasatot, ez nem vallási irányelv: „Nos, egyik szöveg miért lenne inkább parancs, mint egy másik, és nem mindkettő csupán prédikáció?” – teszi fel a kérdést az ellentmondó bibliai szövegrészletek kérdésében. (Preface, p. 19)

Patricia Springborg szerint Astell egyedülálló abban, hogy harcba száll a Szentírás által szentesített patriarchalizmussal.²³ Azonban Astell nem a Szentírást veszi célba, és nem bibliakritikát gyakorol, hanem az elfogultnak tekinthető olvasatokat bírálja. Sorba vesz több

²³ Springborg, Introduction, xxiii.

szöveghelyet, amelyekből a nők alsóbbrendűsége mellett vagy ellen lehet gondolatokat meríteni. Rámutat, hogy nem találni olyan érvet, amely azt igazolná, hogy a természet előírja a nők alávetettségét.

De a Szentírás azt rendeli el, hogy a *feleség vesse alá magát saját férjének*. Igaz, és erre Szent Pál egy misztikus okot ad, (Pál levele az epheszosziakhoz, 5.22) Szent Péter pedig egy körültekintő és könyörületes okot (Péter első levele, 3), de egyikük sem a természet törvényéből vezeti le ezt az alárendeltséget. (Preface, p. 20)²⁴

Astell arra mutat rá, hogy a Szentírás tekintélyével nem jelenthető ki, hogy a nők kevésbé volnának racionálisak, mint a férfiak. Így az alávetettséget nem lehet a Szentírásból igazolni, még akkor sem, ha a társadalom a tudás és a képzés révén a férfiaknak elsőbbséget adott, a tanulmányok, valamint a vezetés, irányítás is férfi privilégiummá váltak. A hierarchia tehát nem isteni elrendelés, hanem társadalmi konstrukció.

Ha a tanult emberek nem ismerik el ezt az értelmezést, akkor nem tudom, hogyan szálljunk vitába velük. Hiszen az ész olyan adomány, amelyet maga Isten, tetszése szerint és pártatlan kézzel osztott mindkét nemnek, ám a tanulás az, amit a férfiak maguknak tartottak fenn, és csodálhatjuk is, hogy milyen előremenetelt tettek ebben. (Preface, p. 21)

Az Előszó egy viszonylag hosszú gondolatmenetet a női bibliai személyeknek szentel. Debóra, az egyetlen női bíró példája a *Christian Religion* első részét idéző érvelésben azon alapul, hogy Isten tetteiben nem lehet ellentmondás vagy tökéletlenség, márpedig Isten Debórát elsőrendű feladattal bízta meg:

Ám Debórára maga Isten bízta a vezetést. Tehát nem ellenkezik a természet törvényével, hogy egy nő irányítson, hiszen a természet törvénye Isten törvénye, Isten pedig nem mondhat ellent saját magának, s mégis maga Isten ösztönözte és hagyta jóvá e nagyszerű nőt, mert e helyre emelte azért, hogy Izrael népét megítélje és szavait hirdesse számukra. (Preface, p. 24)

Astell arra is rámutat, hogy bibliai idézetekkel nem bizonyítható, hogy a nők alsórendűsége a „dolgok okából”, a „dolgok természetéből” következne. A nők alárendeltsége tehát nem isteni elrendelés és nem is a természet uralma. Astell e téren sem a fizikai erőt, sem

²⁴ A bibliai a rész egy későbbi kutatás során részletes elemzés tárgya lesz, amelyre itt nem áll módomban kitérni.

a vezető szerepre való alkalmasságot nem veszi figyelembe, fő szempontja a racionalitás. Racionális teremtmény ugyanis a saját értelmének engedelmeskedik. Astell azt is hangsúlyozza, hogy a megváltás mindkét nem számára ígért. A Biblián nyugvó bizonyítást a következőképp zárja le: „A Biblia mellettünk áll és nem ellenünk van, és hacsak nem tesznek rajta erőszakot, nem lehet ellenünk előítéletet kicsikarni belőle.”

Az Előszó erősen ironikus hangnemben zárul, és egyszerre teszi gúny tárgyává egyes férfiak érvelését és némely nők alkalmatlanságát saját maguk morális megjavítására. A természet és a gyakorlat, az igazságosság és a szokás szemben álló fogalmakká válnak ebben a gondolatmenetben. Astell logikai ellenmondást talál abban, hogy az előbbit az utóbbiból vezetik le, vagyis, hogy az emberi viszonyok alapvető természetét a bevett és ismert gyakorlat alapján írják le, az igazságos gyakorlatot pedig a bevett gyakorlattal azonosítják.

Atyáink ősidők óta a gyengébb nem feletti felsőbbrendűséget tanították és gyakorolták, és ebből következően azt állítják, hogy a nő a természettől fogva alsóbbrendű a férfinál, mint ahogy ezt bizonyítani kívánták. Ez – be kell ismernünk – megválaszolhatatlan érv, hiszen – miképp a saját nemem sorsát szívemen viselem – nem kívánok ilyen bizonyításra válaszolni! (Preface, p. 29)

Az ironia a társadalmi szerepeket is célba veszi: a női szerénység jó szolgálatot tesz a férfiúi ambíciónak és tekintélynek, ahelyett, hogy a nők szabadságát szolgálná.

A nők többnyire elég bölcssek ahhoz, hogy szeressék lányaikat, és lássák, mily jól is áll nekik a leláncoltság. Olyan alázatosan gondolnak magukra, ahogy csak ezt uraik elvárhatják tőlük, tisztelettel néznek a másik nemre, de ami a sajátjukat illeti, van bennük egy csipetnyi férfias ambíció: mindenki vezetni akar, de senki nem akarja, hogy vezessék. (Preface, p. 29)

Astell ismételten a tanult és független nő ideálja mellett foglal állást, aki önerőből csiszolja intellektuális és morális énjét. Megerősíti, hogy a nő alávetettsége nem igazságos megegyezés, csupán szokásjog.

Az Előszó zárógondolata Hobbes-zal szembeni állásfoglalásként is olvasható: a természeti állapotban a nők és férfiak nem ellenségesek egymással szemben, de nem is állnak hierarchikus függőségben egymással. Az „emberiség fele”, amely a nők helyzetéről és iskoláztatásáról szóló szövegekben közhelyes fordulat (angolul *half mankind*, franciául *la moitié du monde*) Astellnél a társadalmi és politikai szakadék gondolatát emeli ki, amelyet azonban nem Isten és nem is a természet alkotott. A zárszó azonban egy távoli jövőbe vetíti

nézeteinek megvalósulását, hiszen látja, hogy gondolatai a közeljövőben nem teljesülnek be.
Írását így

a békés napoknak, vagy ha úgy tetszik ezredéveknek [ajánlja], amikor a farkas és a bárány egymás mellett esznek majd, és a zsarnoki uralom, amelyet a természet soha nem rendelt el, nem teszi többé haszontalanná és még sértővé is az emberiség felének megértését és igyekezetét. (Preface, p. 31)

Ez a zárszó még egyértelműbbé teszi az 1706-os Előszónak a hat évvel korábban íródott értekezéshez képest is fokozódó elkötelezettségét, és főképp azt, hogy Astellt nem riasztották vissza írásának kritikusi.

Konklúzió

Astell *Reflections* című munkája egyszerre megkerülhetetlen és ellentmondásos pont a nők intellektuális történetében. A szerző egyrészt a keresztény házasságot az emberiség fennmaradása és szaporodása tisztos és erkölcsös módjaként értékeli. Ugyanakkor a házasság nem csupán próbatételnek tűnik, hanem szinte mártírsorsként jelenik meg, amelyet a nőknek az emberi nem fenntartása miatt kell vállalniuk, ám az intellektuális tevékenységet végző nők számára jobb, ha tartózkodnak tőle. A házasságban élő nők sorsa az engedelmisség, a legjobb esetben egy jól megválasztott férfinak, de gyakrabban egy önkényes úrnak, aki nem a helyes értelem szerint irányítja a feleségét. A szöveg a monogámia, a szexuális hűség és a szilárd társadalmi keretek értelmében a házasság mellett foglal állást, ám a házasság ellenében, ha egy nő morális és intellektuális szabadságáról van szó.

Astellt természetesen nem lenne nehéz hidegséggel vádolni, hiszen gondolatmenetéből teljesen hiányzik az érzelmi értelemben véve boldog párkapcsolat. A házasság – amelyen kívül más érzelmi és testi kapcsolat létét nem ismeri el férfi és nő között – a legjobb esetben is csupán egy sikeresen és megbecsüléssel végzett kötelesség. A boldogság másik lehetséges útja Astell modelljében ennek a kötelezettségnek a visszautasítása, az érzelmek vallási értelemben vett megélése, az intellektuális fejlődés és a morális megtisztulás. Azt is mondhatnánk, hogy a nők számára ezen kívül nem kínál egyéb lehetséges utat, és nem is hisz ilyenben.

A szerződés, beleegyezés, alárendeltség és felszabadulás fogalmait Astell a társadalmi struktúrában értelmezi, és nem az uralkodó és alattvalói vagy az állam és polgárai viszonylatában. Astell a társadalmi kapcsolatrendszerben teszi próbára, hogy a rend és a

hierarchia észszerű lehet-e. A nők elfogadhatják vagy elháríthatják a házasságot és a házasság hierarchikus rendjét, azonban ennek tudatos választásnak kell lennie. A szerződés és beleegyezés nem abszolút szabályként áll fenn minden női egyed számára, hanem egyedi esetenként kell dönteni elfogadásáról. A társadalmi rend tehát nem abszolút norma a nők számára. Ez a megközelítés Astell vallásos és látszólag belenyugvó megközelítése mellett és ellenére is saját korában igen radikális gondolkodóvá teszi.

Bibliográfia

Források

Astell, Mary, *A Serious Proposal to the Ladies for the Advancement of their True and Greatest Interest, by a Lover of her Sex* (1694), London, R. Wilkin, 1696.

Astell, Mary, Preface, in *Some Reflections upon Marriage* (harmadik kiadás, London, R. Wilkin, 1706), in Astell, *Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 7–31.

Astell, Mary, *Some Reflections upon Marriage, Occasion'd by the Duke and Duchess of Mazarine's Case; Which is also considered* (1700), in Astell, *Political Writings*, ed. by Patricia Springborg, Cambridge, Cambridge University Press, 1996 (Cambridge Texts in the History of Political Thought), p. 32–80.

Ballard, George, *Memoirs of Several Ladies of Great Britain*, Oxford, W. Jackson, 1752.

Locke, John, *Two Treatises of Government*, ed. by Peter Laslett, Cambridge, Cambridge University Press, 1960 és további kiadások (Cambridge Texts in the History of Political Thought).

Szakirodalom

Broad, Jacqueline, “Mary Astell on Marriage and Lockean Slavery”, *History of Political Thought*, 35 (2014/4), p. 717–738.

Broad, Jacqueline, *The Philosophy of Mary Astell: An Early Modern Theory of Virtue*, Oxford, Oxford University Press, 2015.

Hill, Bridget, „Introduction”, in *The First English Feminist: Reflections Upon Marriage and Other Writings by Mary Astell*, New York, St. Martin's Press, 1986, i–vii.

Hutton, Sarah, “Women, Freedom and Equality”, in Peter R. Anstey (ed.), *The Oxford Handbook of British Philosophy in the Seventeenth Century*, Oxford, Oxford University Press, p. 502–516.

Rigó Balázs, *Sir Robert Filmer és a patriarchális államelmélet: Érzelmek, család és a hatalom legitimációja a kora újkorban* (PhD Értekezés), Budapest, 2020: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/50311/Rigo_B_Disszertacio.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sowaal, Alice, “Mary Astell on Liberty”, in Jacqueline Broad and Karen Detlefsen (ed.), *Women and Liberty 1600-1800*, Oxford, Oxford University Press, 2017, p. 179–194.

Springborg, Patricia, “Introduction: Mary Astell’s life”, in Astell, *Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, ix–xxix.

Springborg, Patricia, “Note on the Text”, in Astell, *Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 3–6.

Springborg, Patricia, *Mary Astell: Theorist of Freedom from Dominion*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.